CZU 351.74:342.7
DOI https://doi.org/10.52388/1811-0770.2022.1(247).07

PROTECȚIA DREPTURILOR ŞI LIBERTĂȚILOR OMULUI DE CĂTRE POLIȚIE [1)]

Ianuș ERHAN
Doctor în drept, conferențiar universitar, cercetător științific superior în cadrul LCȘ „Drept public comparat și e-guvernare", Institutul de Cercetare şi Inovare al Universității de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova
e-mail: *ianuserhan@yahoo.com*
https://orcid.org/0000-0003-4110-8133

„Recunoașterea demnității inerente tuturor membrilor familiei umane și a drepturilor lor egale și inalienabile constituie fundamentul libertății, dreptății și păcii în lume."
(*ONU, Declarația universală a drepturilor omului, anul 1948*)

Poliția este prima linie de apărare a drepturilor omului, iar polițiștii sunt gardienii legii, inclusiv ai reglementărilor ce vizează drepturile omului. Ţoți doresc o poliție bine instruită, responsabilă, transparentă și profesionistă, dar acest lucru poate fi realizat, în primul rând, prin acele transformări și investiții în capacitățile și capabilitățile organizaționale și funcționale legate de respectarea și protecția drepturilor omului. Având un sistem eficient și profesionist de activitate unde protecția drepturilor omului constituie principiul de bază, alături de acele reforme instituționale ce au loc în cadrul poliției, se poate contribui la transformarea acesteia într-o instituție modernă cu angajați profesioniști. Astăzi sunt instituite mai multe mecanisme privind respectarea şi protecția drepturilor omului de către poliție, cum ar fi: implementarea prevederilor şi standardelor internaționale, elaborarea şi aplicarea codurilor de etică şi deontologie, determinarea şi stabilirea responsabilităților, dezvoltarea unei culturi polițienești relevante realităților sociale existente, instruirea şi pregătirea profesională, punerea în aplicare a procedurilor standard de operare.

Cuvinte-cheie: *poliție, drepturile şi libertățile omului, cultură polițienească, etică şi deontologie profesională, proceduri standard de operare.*

PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS BY THE POLICE

The police is the first line of defense of human rights and the policemen are the guardians of the law, including human rights regulations. Everyone wants a well-trained, responsible, transparent and professional police force, but this can be achieved primarily through those transformations and investments in organizational and functional capacities and capabilities related to respect for and protection of human rights. Having an efficient and professional system of activity where the protection of human rights is the basic principle, together with those institutional reforms that take place within the police, it can contribute to its transformation into a modern institution with professional employees. Today the police such as establish several mechanisms regarding the respect and protection of human rights: implementation of international provisions and standards, elaboration and application of codes of ethics and deontology, determination of

[1)] *Articolul este elaborat în cadrul proiectului „Arhitectura juridică a mecanismelor naționale de ordine și securitate publică" - cifrul 22.00208.0807.11/PD I, din cadrul programului „Programe de Postdoctorat", autorul fiind coordonatorul proiectului menționat.*

responsibilities, development of a police culture relevant to existing social realities, professional training and implementation of standard operating procedures.

Keywords: *police, human rights and freedoms, police culture, professional ethics and deontology, standard operating procedures*.

PROTECTION DES DROITS ET DES LIBERTÉS DE L'HOMME PAR LA POLICE

La police est la première ligne de défense des droits de l'homme et les officiers de police sont les gardiens de la loi et des réglementations des droits de l'homme. Tous souhaitent disposer d'une force de police bien formée, responsable, transparente et professionnelle, mais cet objectif peut être atteint grâce aux transformations et aux investissements dans les capacités organisationnelles et fonctionnelles liées au respect et à la protection des droits de l'homme. L'existence d'un système d'activité efficace et professionnel dont le principe de base est la protection des droits de l'homme, ainsi que les réformes institutionnelles en cours au sein de la police, peuvent contribuer à sa transformation en une institution moderne avec des employés professionnels. Aujourd'hui, plusieurs mécanismes sont établis concernant le respect et la protection des droits de l'homme par la police, tels que: la mise en œuvre des dispositions et normes internationales, l'élaboration et l'application des codes d'éthique et de déontologie, la détermination des responsabilités, le développement d'une culture policière adaptée aux réalités sociales existantes, l'instruction, la formation professionnelle et l'application des procédures opérationnelles standard.

Mots-clés: *police, droits et libertés de l'homme, culture policière, éthique et déontologie professionnelles, procédures opérationnelles standard.*

ЗАЩИТА ПОЛИЦИЕЙ ПРАВ И СВОБОД ЧЕЛОВЕКА

Полиция является первой линией защиты прав человека, а полицейские блюстителями закона, в том числе положений касательно прав человека. Все хотят иметь хорошо обученную, подотчетную, прозрачную и профессиональную полицию, но этого можно достичь, в первую очередь, за счет тех преобразований и инвестиций в организационные и функциональные возможности и способности, связанные с соблюдением и защитой прав человека. Наличие эффективной и профессиональной системы деятельности, в которой защита прав человека является основным принципом, наряду с теми институциональными реформами, которые происходят в полиции, может способствовать ее преобразованию в современное учреждение с профессиональными сотрудниками. На сегодняшний день создано несколько механизмов соблюдения и защиты прав человека полицией, таких как: внедрение международных положений и стандартов, разработка и применение кодексов этики и деонтологии, определение и установление обязанностей, развитие соответствующей полицейской культуры, профессиональное обучение, а также внедрение стандартных операционных процедур.

Ключевые слова: *полиция, права и свободы человека, полицейская культура, профессиональная этика и деонтология, стандартные операционные процедуры.*

Introducere

În societățile democratice, guvernate de principiul legalității, poliția îndeplinește funcțiile tradiționale de prevenire, combatere și depistare a criminalității, de ocrotire a ordinii şi securității publice, respectare a legii și protejare a drepturilor fundamentale ale persoanei.

Totodată, poliția este înzestrată cu puteri speciale (inclusiv, de a folosi potențial forţa), de a priva oamenii temporar de libertatea lor, de a le limita drepturile (de exemplu, pentru a opri, chestiona, reține și aresta, ridica bunurile, lua amprente, fotografia și realiza percheziții corporale) și în condiții extreme, de a utiliza chiar și forţa cu consecințe letale. Polițiștii trebuie, totuşi, să respecte mereu

principiile statului de drept, în conformitate cu politicile şi standardele internaționale cât şi normele prevăzute în legislația națională [1, p. 44].

Poliția este prima linie de apărare a drepturilor omului, iar polițiștii sunt gardienii legii, inclusiv ai reglementărilor ce vizează drepturile omului [2, p. 14]. În acest sens, se consideră că, în îndeplinirea datoriei lor, oficialii forțelor de poliție trebuie să protejeze demnitatea umană, precum şi să mențină şi să respecte drepturile fundamentale, dar și drepturile civile și politice ale omului [3, p. 5-8].

Sara Pastor este de părerea că poliția are puterea atât de a proteja, cât şi posibilitatea de a încălca drepturile omului. Scopul standardelor internaționale de activitate ale poliției sunt de a valorifica conexiunile pozitive dintre poliție și drepturile omului și de a minimiza potențialele conflicte negative între aceste două concepte [4, p. 1], pe de o parte, neadmiterea abuzului de putere, tratamentului discriminatoriu sau arbitrar, iar pe de altă parte de a asigura protecţia şi respectarea drepturilor omului.

La rândul lor, drepturile omului reprezintă principalele condiții care permit fiecărei persoane să-și dezvolte și să aplice cît mai eficient calităţile sale fizice, intelectuale, morale, socioafective și spirituale. Drepturile decurg din aspirația tot mai pronunțată a omenirii la o viață în care să fie respectată și protejată demnitatea și valoarea fiecărui individ [5, p. 28].

Principalele idei ale cercetării

Anumite drepturi subiective, datorită importanţei lor, au şi o valoare deosebită, de aceea se înscriu ca drepturi fundamentale. Din aceste consideraţii rezultă că drepturile fundamentale sunt esenţiale pentru libertatea, personalitatea, până şi pentru viaţa şi existenţa omului. Subiectele raportului juridic au facultatea de a acţiona într-un fel sau altul, cerând celorlalte subiecte o atitudine şi o conduită corespunzătoare, ce rezultă din reglementări prescrise [6, p. 12].

Astfel, noțiunea de drepturi fundamentale ale omului definește drepturile esențiale la existența și integritatea psihică, la dezvoltarea intelectuală și asigurarea materială a persoanei. Drepturile sunt stabilite și garantate de marile tratate internaționale, de Constituție și legile interne ale statului [7, p. 12].

Respectarea demnităţii umane, non-discriminării, egalităţii, echităţii şi justiţiei sunt drepturi aplicate în toată lumea, din toate timpurile. Acestea sînt principii primordiale promovate ferm prin Declaraţia Universală a Drepturilor Omului, care constituie baza dreptului internaţional, prima declaraţie universală privind principiile de bază ale inalienabilităţii drepturilor omului şi „un standard comun spre care să tindă toate popoarele şi toate naţiunile”.

De-a lungul anilor, Declaraţia a fost pe deplin acceptată evidenţiind normele fundamentale ale drepturilor omului care ar trebui să fie respectate de toţi. Aceasta a servit drept sursă de inspiraţie pentru mai mult de 80 de tratate şi declaraţii internaţionale, un număr impresionant de convenţii regionale privind drepturile omului, acte normative naţionale şi prevederi constituţionale care formează împreună un sistem comprehensiv de promovare şi protecţie a drepturilor omului garantat prin lege [8, p. 3].

În acest sens, drepturile omului au evoluat în timp, devenind un set cuprinzător de drepturi care acoperă o gamă largă de domenii. Pentru a reflecta această evoluție istorică, drepturile omului sunt împărțite adesea în trei „generații”:

- prima generație: drepturi civile și politice;
- a doua generație: drepturi economice, sociale și culturale;
- a treia generație: drepturi colective și de solidaritate.

În țesătura acestor trei generații de drepturi ale omului au fost încorporate, în timp, anumite principii și mecanisme de protecție. Printre acestea se numără principiul indivizibilității și interdependența

dintre democrație, dezvoltare economică, protecția drepturilor femeilor, ale copiilor și ale minorităților. Împreună, cele trei generații de drepturi alcătuiesc o abordare holistică a drepturilor omului [9, p. 39].

Fără a fi o listă exhaustivă, sunt menționate următoarele *drepturi civile și politice:*

- dreptul la viață;
- interzicerea torturii;
- interzicerea sclaviei;
- dreptul la libertate și securitate personală;
- dreptul la un proces echitabil;
- dreptul la viață privată și de familie;
- libertatea de conștiință și de religie;
- libertatea de exprimare;
- libertatea de asociere și de întrunire;
- libertatea de circulație;
- dreptul de vot;
- accesul egal la funcțiile publice;
- dreptul de a forma un partid politic;
- dreptul de a adresa petiții;
- dreptul la proprietate (considerat parțial și un drept economic și social).

Drepturi economice, sociale și culturale:

- dreptul la muncă și la libera alegere a muncii;
- dreptul la condiții echitabile și satisfăcătoare de muncă;
- dreptul de a întemeia sindicate;
- dreptul la securitatea socială;
- dreptul la un nivel de trai adecvat;
- dreptul la sănătate;
- dreptul la învățătură;
- dreptul de a lua parte la viața culturală și de a se bucura de beneficiile progresului științific.

Drepturi colective/de solidaritate:

- drepturile popoarelor la autodeterminare;
- drepturile minorităților și ale popoarelor indigene;
- dreptul la dezvoltare [10, p. 28].

Deși Constituția Republicii Moldova nu a clasificat drepturile și libertăţile fundamentale ale omului, acestea sunt înscrise într-o anumită ordine și pot fi grupate în categorii, după cum urmează:

- drepturile şi libertăţile civile (individuale);
- drepturile şi libertăţile politice;
- drepturile economice, sociale şi culturale.

Astfel, drepturile atribuite fiinţei umane ca persoană, fac parte din categoria drepturilor individuale. Acestea includ dreptul la viaţă și la integritate fizică și psihică, libertatea individuală și siguranţa persoanei, dreptul la apărare, dreptul la libera circulaţie, dreptul la viaţa intimă, familială și privată, inviolabilitatea domiciliului, libertatea conștiinței, libertatea opiniei și exprimării [5, p. 30].

Merită atenţie faptul că, în societatea contemporană, tot mai mult garanţiile juridice ale respectării drepturilor omului sunt divizate în internaţionale şi interne [11, p. 186]. În acest sens, garanţiile internaţionale presupun măsuri colective întreprinse de societatea internațională, cu caracter politic, ideologic, cultural, economic, organizațional şi juridic, orientate spre asigurarea şi protecţia drepturilor omului [12, p. 28-33].

În aceeași ordine de idei, se consideră, că drepturile omului sunt garanții legale universale care protejează indivizii și grupurile împotriva acțiunilor autorităţilor guvernamentale care interferează cu libertăţile fundamentale și cu demnitatea umană. Legislaţia cu privire la drepturilor omului obligă guvernele să facă unele lucruri și să le împiedice de a face altele. Cele mai citate caracteristici ale drepturilor omului sunt următoarele:

- dispun de garanție internațională;
- au protecție legală;
- sunt concentrate pe demnitatea umană;
- protejează indivizii și grupurile de persoane;
- obligă statele și actorii statali:
- nu se poate de renunțat la ele sau să existe posibilitatea ca acestea să fie eliminate;
- sunt egale, interdependente și universale [2, p. 13].

Pe de altă parte, drepturile omului, care presupun atât drepturi, cât și obligații, creează un mediu în care toți oamenii pot trăi cu demnitate. Totodată, acestea le conferă persoanelor și statelor diferite drepturi și obligații. În cazul persoanelor, drepturile omului:

- ajută la crearea condițiilor necesare pentru satisfacerea nevoilor lor fundamentale;
- garantează valorile umane de bază, cum sunt viața, integritatea fizică și psihică, libertatea, siguranța, demnitatea și egalitatea împotriva abuzurilor statului sau ale altor persoane;
- oferă un mecanism de echilibrare și un instrument de soluționare a conflictelor atunci când intră în contradicție interese legitime (drepturile și libertățile unei persoane se sfârșesc acolo unde încep drepturile și libertăţile altuia);

În cazul statelor, drepturile omului:

- reglementează interacțiunea statelor și a societăților cu cetățenii, prin stabilirea unor reguli de bază privind modul în care ar trebui să funcționeze statele și societățile;
- precizează responsabilitățile statului de a respecta și de a proteja persoanele [10, p. 29].

Se consideră că statele au o responsabilitate dublă de a respecta și de a proteja drepturile omului. Respectiv, „respectarea" reprezintă obligația negativă de a se abține de la orice acțiune care ar restrânge drepturile omului, iar „protejarea" se referă la obligația pozitivă de a acționa pentru a asigura exercitarea drepturilor omului [10, p. 23].

După cum putem deduce, două categorii de obligații de bază sunt impuse tuturor puterilor statului:

1. Obligația de a respecta se exprimă prin faptul că, statul trebuie să se abțină de la acțiuni ilegale și disproporționate, iar imixtiunile nejustificate în drepturile omului constituie încălcări ale acestor drepturi;

2. Obligația de a proteja se manifestă prin aceea că, statul este obligat să întreprindă acțiuni administrative, legislative și/sau judiciare pentru protejarea drepturilor omului, astfel încât să se asigure că oamenii își pot exercita drepturile pe deplin, iar neluarea măsurilor adecvate reprezintă o încălcare a drepturilor omului.

Întru desfășurarea ideii date, unanim recunoscute de către toți, autorul Jean-François Akandji-Kombe detaliază că, pentru a defini latitudinea forţei angajamentelor statelor, diferite organe de control şi-au manifestat angajamentul pe diferite căi. Una din cele mai interesante constă în considerarea faptului că fiecare drept poate implica trei feluri de obligațiuni: „obligaţiunea de a respecta", care impune organelor şi funcționarilor statului în primul rând ca ei să nu comită încălcări; „obligaţiunea de a proteja", care cere statului să protejeze titularii de drepturi împotriva atingerilor care provin de la terţi şi să pedepsească autorii; „obligaţiunea de a pune în acţiune", în sfârşit, să ceară adoptarea măsurilor pozitive pentru a concretiza şi pentru a reda un efect deplin acestui drept [13, p. 5].

După cum vedem, un al treilea element legat de punerea în acţiune a drepturilor omului vizează partea aplicativă a competenţelor autorităţilor publice trecute prin cele mai importante prevederi şi mecanisme internaţionale şi naţionale fixate în acest sens.

Atât obligația de a respecta cât și de a proteja drepturile omului le revine și polițiștilor, deoarece aceștia reprezintă autorități desemnate de stat. Ce ţine de obligația de a respecta drepturile omului, presupune că polițiștii nu trebuie să aducă atingere drepturilor diverselor persoane în mod arbitrar sau fără justificare. Totodată, polițiștii au și obligația de a apăra/proteja drepturile omului, ceea ce le impune să ia măsuri concrete la nivel organizațional și operațional pentru a garanta exercitarea drepturilor omului [10, p. 31-32].

La moment, în Republica Moldova există cadrul de politici relevant ce vizează domeniul ordinii şi

securității publice care include și componenta de respectare și protecție a drepturilor omului de către MAI și subdiviziunile sale, inclusiv Poliţia. Astfel, în ultima perioadă se conturează acel fapt prin care majoritatea documentelor de politici naționale adoptate în domeniul ordinii și securității publice se axează prioritar pe protecția și respectarea drepturilor omului, lucru pe care îl considerăm corect și de importanță majoră [14, p. 144].

Aspectul dat se pliază perfect cu idea că, în societățile democratice, guvernate de principiul legalității, poliția îndeplinește funcțiile tradiționale de prevenire, de luptă și de depistare a criminalității, de ocrotire a liniștii publice, de respectare a legii și ordinii publice și de protejare a drepturilor fundamentale ale persoanei.

Totodată, pornind de la ideea că poliția este instituția publică specializată a statului menită să apere drepturile şi libertățile cetățenilor, interesele societății în ansamblu, dar și cele ale statului, activitatea poliției într-un stat de drept, bazat pe supremația legii, este extrem de importantă.

Lucrul dat a fost inserat perfect în Legea cu privire la activitatea poliției şi statutul polițistului, care la principiile de activitate, expres prevede că activitatea poliției se desfășoară exclusiv în baza şi pentru executarea legii, în interesul persoanei, al comunității şi în sprijinul instituțiilor statului, pentru apărarea drepturilor şi libertăților fundamentale şi demnității umane, prevăzute în Declarația universală a drepturilor omului, în Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului şi libertăților fundamentale, în Codul european de etică al poliției şi în alte acte internaționale, în conformitate cu principiile legalității, respectării drepturilor şi libertăților fundamentale ale omului.

Totodată, Legea prenotată, în art. 26 (Obligațiile polițistului) prevede expres că: „Polițistul își desfășoară activitatea profesională în interesul şi în sprijinul persoanei, comunității şi al instituțiilor statului, exclusiv pe baza şi în executarea legii, fiind obligat:

a) să respecte cu strictețe drepturile, libertățile omului şi demnitatea umană, să aibă comportament demn şi respectuos pentru persoane, o atitudine fermă faţă de cei care încalcă legile;

b) să se conducă, în exercitarea atribuțiilor de serviciu, de legislație, asigurând îndeplinirea sarcinilor ce stau în fața Poliției;

c) să execute la timp şi întocmai atribuțiile conform funcției deținute;

d) să manifeste, în exercitarea atribuțiilor de serviciu, inițiativă şi perseverență, obiectivitate şi imparțialitate" [15].

Atât în literatura de specialitate, cât şi în practică sunt stabilite mai multe mecanisme privind respectarea şi protecția drepturilor omului de către Poliție. Vom analiza câteva dintre acestea, cum ar fi: implementarea prevederilor şi standardelor internaționale, elaborarea şi aplicarea codurilor de etică şi deontologie, determinarea şi stabilirea responsabilităților, dezvoltarea unei culturi polițienești relevante realităților sociale existente, instruirea şi pregătirea profesională, punerea în aplicare a procedurilor standard de operare.

Implementarea prevederilor şi standardelor internaționale. Astăzi este unanim recunoscută obligativitatea protecției drepturilor şi libertăților omului în activitatea poliției. În același timp, actele internaționale recunosc necesitatea dezvoltării unei societăți civile, în care cetățenii şi statul se află în relații de interdependență, își pot limita şi controla reciproc acțiunile, iar cetățenii pot să-şi revendice drepturile lezate de stat în cazul dat de către acțiunile poliției. Statul trebuie să ia măsurile necesare pentru a asigura respectarea drepturilor omului, să creeze instituții şi mecanisme cu ajutorul cărora orice persoană urmează să-şi pună în valoare drepturile față de alte persoane şi chiar faţă de organele statului [6, p. 24-25].

Ce ţine de organizarea serviciilor de poliţie trebuie să cuprindă măsuri eficiente şi dedicate în special axate pe respectarea libertăţilor şi drepturilor fundamentale ale omului, în mod particular, cele instituite prin Convenţia Europeană a Drepturilor Omului [16], care constituie unul din instrumentele internaţionale cele mai importante şi eficace de protecţie a drepturilor omului în lume, şi aceasta pentru două raţiuni principale [17, p. 198]:

a) profunda influenţă, pe care o exercită asupra legislaţiei şi jurisprudenţei statelor care au ratificat Convenţia; şi

b) faptul că, spre deosebire de alte instrumente internaţionale de acest gen, Convenţia cuprinde şi un mecanism jurisdicţional supranaţional ale cărei soluţii se impun statelor contractante, în felul acesta fiind garantată efectiv respectarea drepturilor omului proclamate în textul ei [6, p. 26-27].

Ce ţine de Republica Moldova, art. 4 din Constituţie prevede că: „Dispoziţiile constituţionale privind drepturile şi libertăţile omului se interpretează şi se aplică în concordanţă cu Declaraţia Universală a Drepturilor Omului, cu pactele şi cu celelalte tratate la care Republica Moldova este parte. Dacă există neconcordanţe între pactele şi tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului la care Republica Moldova este parte şi legile ei interne, prioritate au reglementările internaţionale" [18].

Consfinţirea în Constituţie a drepturilor şi libertăţilor fundamentale, precum şi stipularea faptului că dispoziţiile constituţionale privind drepturile şi libertăţile omului sunt interpretate în concordanţă cu actele internaţionale, care au prioritare faţă de prevederile legale interne, constituie o garanţie" [5, p. 29].

Astfel, reglementările prevăzute de Convenţia europeană, precum şi hotărârile pronunţate de către Curtea europeană au o forţă juridică superioară normelor interne ce alcătuiesc sistemul naţional de drept. Hotărârile instanţei europene nu au doar autoritatea de lucru judecat, ci şi autoritatea de lucru interpretat, autoritate ce depăşeşte limitele cazurilor concrete soluţionate de către Curte.

La rândul lor, poliţiştii trebuie să înţeleagă că standardele internaţionale privind drepturile omului în cadrul activităţii lor au fost dezvoltate pentru a oferi îndrumări pentru îndeplinirea funcţiilor poliţieneşti ce sunt cruciale într-o societate democratică.

Etica şi deontologia sunt elemente esenţiale ale profilului unui angajat al poliţiei. Totodată, în exercitarea atribuţiilor de serviciu, angajaţii Poliţiei îşi desfăşoară activitatea în sprijinul şi în interesul cetăţenilor. Disponibilitatea lor se manifestă prin ascultarea atentă a problemelor cetăţenilor, încercând să le rezolve, oferindu-şi serviciile într-o manieră profesionistă.

Totodată, etica şi deontologia profesională vin să dezvolte următoarele valori morale şi profesionale ale poliţiştilor: patriotismul (sentimentul de devotament faţă de ţară, profesia aleasă şi datoria de serviciu), datoria de serviciu (respectarea prevederilor legale), onoarea şi demnitatea (calităţi manifestate prin reputaţia, autoritatea personală şi devotamentul faţă de datoria civică şi de serviciu).

Drepturile omului sunt frecvent menţionate în codurile de etică şi deontologie ale poliţiei, dând formă acelui cadru determinant conform căruia poliţia este menită să-şi desfăşoare activitatea. Cu toate acestea, interrelaţia dată implică şi o interdependenţă critică, ceea ce înseamnă că în timp ce poliţia are capacitatea de a proteja drepturile omului, există şi un risc potenţial de abuz şi încălcare a acestora în activitatea poliţienească.

Această dualitate în potenţialele rezultate ale activităţii poliţiei poate fi văzută ca o consecinţă a naturii responsabilităţii acestea (protecţia drepturilor omului) şi competenţele legale pe care le deţine, de exemplu de a face percheziţie, reţine persoana, folosi forţa. Prin urmare, relaţia dintre drepturile omului şi poliţie este, cel puţin parţial, de natură conflictuală [4, p. 14].

În sensul dat, Codul de etică şi deontologie al funcționarului public cu statut special din cadrul Ministerului Afacerilor Interne indică că, în procesul îndeplinirii atribuțiilor de serviciu, funcționarul public cu statut special respectă şi apără drepturile şi libertățile fundamentale ale persoanei, în conformitate cu Declarația universală a drepturilor omului, Convenția pentru apărarea drepturilor omului şi libertăților fundamentale, Codul european de etică al poliției şi cadrul normativ. La fel, printre obligațiile de bază ale acestuia se regăsește: executarea strictă şi corectă a prevederile actelor normative; curmarea acțiunilor care lezează demnitatea umană, actele de tortură, tratamentele inumane sau degradante; promovarea culturii de serviciu, respectul şi ajutorul reciproc [19].

Organizarea şi activitatea serviciilor de poliţie trebuie să cuprindă măsuri eficace, pentru a garanta integritatea personalului de poliţie și comportamentul adecvat al acestuia, în executarea misiunilor, și în special, respectarea libertăților și drepturilor fundamentale ale persoanei. Poliţia nu trebuie să aplice, să încurajeze sau să tolereze acte de tortură, tratamente sau pedepse inumane sau degradante, în orice circumstanță s-ar afla. Poliţia nu poate recurge la forţă decît în caz de necesitate absolută, și numai în măsura necesară atingerii unui obiectiv legitim, fiind obligată să verifice, în mod sistematic, legalitatea operațiunilor pe care și le-a propus să le execute [20].

Pe de altă parte, în timp ce dezvoltarea codurilor de etică ale poliției poate contribui la promovarea unei „culturi a responsabilității”, mesajul valoros pe care încearcă să-l transmită aceste coduri nu poate fi lăsat singur, ci mai degrabă ar trebui să fie însoțită de măsuri care vizează asigurarea corespunzătoare a responsabilităților în activitatea politiei [4, p. 4].

Determinarea şi stabilirea responsabilităților. Se consideră, pe bună dreptate că, relația dintre poliție și public este un element cheie într-o democrație. În acest tip de societate, poliția este responsabilă nu doar în fața statului, dar și vizavi de populație, iar eficacitatea sa depinde, în mare măsură, de susținerea celei din urmă. Poliției ca o parte integrantă a acestei societăți, îi revine sarcina nobilă și obligația de a cunoaște și garanta valorile umane. Poliția este o reflectare fidelă a societății, iar cetățenii sunt din ce în ce mai exigenți față de poliția lor. Pe de o parte, ei cunosc mai bine drepturile și solicită respectarea lor, pe de altă parte, ei așteaptă din partea poliției o mai mare participare în domeniul umanitar [21, p. 13].

Respectarea drepturilor omului de către poliție balansează dintre aspectele de necesitate și proporționalitate. Atunci când arestează un suspect, polițistul aduce atingere dreptului la libertate și la siguranță al suspectului respectiv, drept consacrat prin articolul 5 din Convenția europeană a drepturilor omului. Imixtiunea în acest drept al omului poate fi justificată de protejarea drepturilor altora sau de aplicarea legii. Cu toate acestea, dacă acționează fără un temei juridic justificabil sau fără un scop legitim sau dacă nu respectă principiul necesității și al proporționalității, polițistul încalcă dreptul la libertate de care beneficiază suspectul în conformitate cu articolul respectiv.

În același context, respectarea drepturilor omului înseamnă obligația de a proteja drepturile omului de orice amenințare, inclusiv în relațiile dintre persoane, care reprezintă așa-numitul „nivel orizontal”. În cazurile de violență în familie, de exemplu, polițiștii au obligația de a lua măsuri concrete pentru a proteja dreptul la viață și dreptul la integritate fizică și siguranță al victimei. Dacă polițiștii nu apără o persoană aflată în pericol, fără a avea o justificare adecvată, aceasta constituie o încălcare a drepturilor omului. De asemenea, această obligație le impune polițiștilor să investigheze în mod corespunzător orice reclamație referitoare la încălcarea dreptului la viață sau la integritate fizică, indiferent cine ar putea fi autorul faptei [10, p. 31-32].

Libertatea individuală și siguranța persoanei este un principiu al statului de drept, care garantează tuturor persoanelor că percheziționarea, reținerea sau arestarea pot avea loc numai în cazurile prevăzute de lege şi cu respectarea procedurii prevăzute de lege. Această garanție este strâns legată de dreptul persoanei la un proces echitabil [22, p. 21-22].

La fel, dreptul la libertate și siguranță vizează protejarea libertății fizice a persoanei împotriva oricărei arestări sau detenții arbitrare ori abuzive. Constituția Republicii Moldova garantează cetățenilor posibilitatea de a se bucura de libertate și, totodată, asigură securitatea juridică, protecția, apărarea acestora în raporturile lor cu autoritățile statului. Dreptul la inviolabilitate a persoanei reprezintă și setul de garanții de a fi reținut, urmărit sau pedepsit ilegal [23, p. 6].

Imixtiunile poliției în drepturile unui suspect trebuie să fie cât mai limitate. În același timp însă, poliția trebuie să asigure protecția eficientă a unei persoane aflate în pericol. Această încercare de a găsi un echilibru le creează polițiștilor o stare de stres emoțional și de tensiune în desfășurarea activității lor.

Pentru multe persoane, polițiștii sunt reprezentanții cei mai vizibili ai statului și cei cu care cetățenii au cele mai multe șanse să vină în contact. Utilizarea adecvată a marjei de apreciere este deosebit de complicată, deoarece adesea polițiștii trebuie să acționeze în situații complexe, neclare și stresante din punct de vedere emoțional, cum sunt situațiile conflictuale sau actele de violență. Polițiștii sunt chemați atunci când se întâmplă ceva ilegal sau când există o problemă. Ei trebuie să ia decizii la fața locului, sub imperiul încărcăturii momentului, de multe ori în câteva secunde și fără pregătire prealabilă [24, p. 81].

Dacă o abordare a poliției bazată pe drepturile omului are în centrul ei protecția de diferite abuzuri, trebuie instituite mecanisme de responsabilitate astfel încât să se asigure că comportamentele abuzive sunt investigate în mod corespunzător, pedepsite și, atunci când este necesar, sunt asigurate victimei anumite reparații. Din această perspectivă, responsabilitatea este dreptul cetățeanului să sesizeze atragerea la răspundere a angajaților de poliție pentru comportamentul lor în exercitarea funcției. Pentru ca acest lucru să fie posibil, trebuie să existe anumite mecanisme şi proceduri pentru reclamații individuale [4, p. 50].

Legea cu privire la activitatea poliției şi statutul polițistului, prevede expres în articolul 9 (petițiile privind acțiunile Poliției) că, persoanele sunt în drept de a contesta acțiunile Poliției, în conformitate cu procedurile stabilite de legislație, la Inspectoratul General al Poliției, la Ministerul Afacerilor Interne, la alt organ abilitat cu competențe de control asupra activității Poliției şi în instanța de judecată.

În această ordine de idei, plângerile pot fi luate ca sursă de evaluare a activității poliției și pentru a trage anumite concluzii, cât şi fixarea lecțiilor învățate pentru activitățile viitoare, care ar îmbunătăți eficacitatea activității, cât şi încrederea publică în instituție.

Faptul dat se concentrează în special asupra acelor drepturi care contribuie la crearea încrederii în activitatea poliției în diverse comunități: dreptul la nediscriminare, la demnitate și la viață. Atunci când există siguranța că cetățenii își pot exercita drepturile și libertățile fundamentale, polițiștii nu doar câștigă respectul și încrederea publicului, ci și maximizează eficiența muncii lor.

Pe de altă parte, într-un studiu despre guvernarea democratică a poliției, autorul Jones susține că „dacă cetățenii percep poliția ca fiind legitimă și demnă de încredere și dacă ei privesc poliţia că își exercită activitatea corect, sunt mai mult deschiși să ofere poliției informații și să coopereze, să răspundă pozitiv la cererile de asistență din partea angajaților de poliție și să fie mai puțin predispuși să încalce legea” [25, p. 563].

În aceeași ordine de idei, nesemnalarea încălcărilor poate crea o imagine nerealistă a infracționalității,

făcând mai dificilă sarcina poliției de a proteja cetățenii și punând în pericol drepturile fundamentale ale victimelor. Protejând drepturile tuturor cetățenilor, angajații de poliție vor inspira încredere întregii societăți, ceea ce va conduce la o creștere a semnalării infracțiunilor, va eficientiza combaterea infracționalității, va face mai multă dreptate victimelor și va reduce tensiunile din societate [10, p. 9].

În ultimele decenii, poliția a ajuns să fie considerată mai degrabă un prestator de servicii decât o forță. Acest punct de vedere este integrat în conceptul mai cuprinzător al unui stat democratic, bazat pe statul de drept și fundamentat pe o perspectivă a drepturilor omului, care promovează obiectivele tradiționale ale activității poliției, cum ar fi menținerea ordinii publice și combaterea infracționalității [10, p. 39], iar Poliția trebuie sa fie receptivă față de întreaga comunitate şi să depună eforturi pentru a furniza servicii prompte, într-un mod imparțial şi egal.

De fapt, încălcările ce vizează drepturile omului de către poliție fac ca sarcina provocatoare de a aplica legea, să fie mai şi dificilă. Când funcționarul responsabil de aplicarea legii, încalcă el singur legea, rezultatul este un atac asupra demnității umane, asupra legii în sine şi asupra tuturor instituțiilor publice.

Se consideră că, efectele încălcărilor asupra drepturilor omului de către poliție sunt multiple, şi anume:

- erodează încrederea publicului;
- împiedică urmărirea efectivă a cazurilor în instanță;
- izolează poliția de comunitate;
- au ca rezultat eliberarea vinovaților și pedepsirea nevinovaților;
- lasă victima crimei fără despăgubiri pentru suferința sa;
- forțează agențiile de poliție să fie mai degrabă reactive decât preventive în abordarea crimelor;
- discreditează autoritatea agențiilor și instituțiilor publice, ce pot duce la diferite tulburări ale ordinii publice.

În acest sens, respectarea drepturilor omului de către poliție, pe lângă faptul că este un imperativ moral, legal și etic, este şi o cerință practică pentru aplicarea legii. Când poliția respectă, susține și apără drepturile omului:

- se construiește încrederea publicului și se promovează cooperarea comunitară;
- cazurile investigate au succes în instanță;
- poliția este văzută ca parte a comunității, îndeplinește o funcție socială valoroasă;
- este realizată administrarea corectă a justiției și, prin urmare, crește încrederea în sistem;
- este dat un exemplu de respectare a legii către alte persoane din societate;
- poliția devine mai aproape de comunitate printr-o abordare proactivă;
- este obținut sprijinul din partea mass-mediei, a comunității internaționale și a altor actori și
- se aduce o contribuție la rezolvarea pașnică a conflictelor și plângerilor [2, p. 16].

Cultura polițienească, instruirea şi pregătirea profesională. O abordare a poliției bazată pe drepturile omului ar trebui să vizeze o schimbare în cultura polițienească la două niveluri principale. Pe de o parte, o schimbare care generează o cultură a profesionalismului, cu scopul de a se asigura că fiecare polițist este impregnat de principiile drepturilor omului, putându-le aplica în munca sa zilnică [4, p. 33].

Pe de altă parte, dacă instruirea este principalul catalizator pentru a penetra structurile poliției cu principiile drepturilor omului, responsabilitatea este răspunsul necesar și protecția împotriva potențialelor încălcări ale unor astfel de valori. Împreună cu cultura profesionalismului, o cultură a responsabilității este crucială în finalizarea designului unei poliții care respectă drepturile omului.

Astfel, prin „cultura responsabilității” se înțelege conștientizarea de către polițiști că încălcarea prin-

cipiilor drepturilor omului nu numai că aduce o discreditare asupra poliției în ansamblu, dar poate avea și consecințe individuale proporțional cu gravitatea încălcării. La baza unei astfel de culturi a responsabilității este angajamentul indispensabil de a evita orice act de impunitate.

Totodată, aspectul de instruire al angajaților poliției în domeniul drepturilor omului este un element esențial în eforturile globale de promovare și protejare a drepturilor omului în fiecare țară. Respectiv, pentru a proteja drepturile omului, poliția trebuie mai întâi să le cunoască și să le înțeleagă [2, p. 17].

Formarea polițiștilor reprezintă primul și cel mai important pas către conturarea unor practici polițienești mai eficiente și mai profesioniste în viitor, iar „formarea din perspectiva drepturilor omului îi ajută pe aceștia să respecte și să protejeze în mod proactiv drepturile fundamentale" [10, p. 3].

În ordinea dată de idei, Codul europeană de etică al poliţiei prevede că „formarea personalului de poliţie care se bazează pe principiile fundamentale, cum ar fi democrația, statul de drept și protecția drepturilor omului trebuie să se realizeze în funcție de obiectivele poliției. Formarea generală a personalului de poliţie trebuie să fie cît mai deschisă pentru societate. La rândul său, formarea inițială ar trebui, de preferință, să fie urmată de perioade regulate de formare continuă și de formare specializată, și dacă este cazul, de formare pentru sarcini speciale și dedicate. O instruire practică privind aplicarea forţei și limitele sale referitoare la principiile stabilite în materie de drepturi ale omului și, mai ales a Convenției europene a drepturilor omului și a jurisprudenței corespondente trebuie integrată în formarea polițiștilor la toate nivelele" [21].

Având în vedere faptul că polițiștii joacă un rol cheie în respectarea, protejarea și realizarea drepturilor omului, este esențial ca drepturile omului să fie parte integrantă a tuturor componentelor programelor de formare (de exemplu, subiectele precum investigarea și reținerea, aplicarea forței și armei de foc, raportarea, comunicarea în context profesional). Acest lucru este necesar pentru a se asigura că instruirea privind drepturile omului nu este separată de activitățile operaționale, fiind propusă utilizarea unei abordări cuprinzătoare şi integrate, și nu doar predarea drepturilor omului ca o disciplină separată.

Ce ține de ***punerea în aplicare a procedurilor standard de operare***, în acest sens, la nivelul poliţiei, au fost elaborate şi puse în aplicare mai multe proceduri de acest gen, iar marea majoritate din ele plasează în prim plan protecția și respectarea drepturilor şi libertăților omului în activitatea polițienească.

Astfel, în ultimii ani în activitatea polițiștilor au fost introduse standardele ocupaționale și procedurile standard de operare în diferite situații care reprezintă un modul, specificat în scris, de efectuare a unor activități, descriind etapele concrete care trebuie urmate în vederea realizării sarcinilor, exercitarea competențelor și angajarea responsabilităților [26].

Implementând astfel de mecanisme, se dorește obținerea unei intervenții și aplicări uniforme, graduale și etapizate a legislației pe tot teritoriul Republicii Moldova, fapt ce va contribui la ridicarea nivelului de profesionalism în intervențiile profesionale realizate de către polițiști în diferite situații. Totodată, ținând cont de faptul că actele normative naționale se modifică periodic cu o anumită intensitate, apare necesitatea de a menține în continuu prevederile procedurilor operaționale standard conforme actelor normative în vigoare [27, p. 223].

De exemplu, prin Ordinul Inspectoratului General al Poliţiei nr.101 din 28.02.2017 cu privire la aprobarea Procedurii operaționale „Documentarea cazurilor de încălcare de către cetățeni a ordinii publice" este stabilit un set de reguli pentru reglemen-

tarea inițierii procesului contravențional şi ordinea întocmirii actelor procesuale, de documentare a cazurilor de încălcare de către cetățeni a ordinii publice, cât şi stabilirea responsabilităților întocmirii corecte a actelor oficiale privind soluționarea completă şi obiectivă a cazurilor contravenționale.

Astfel, la sesizarea cazurilor de încălcare de către cetățeni a ordinii publice, angajatul poliției are atribuția de a desfăşura activități de identificare şi contracarare a acțiunilor ce atentează la viaţa, libertatea, sănătatea şi integritatea persoanelor, a proprietății private sau publice, precum şi a altor interese legitime ale comunității.

Totodată, angajatul poliției este în drept să solicite persoanelor, inclusiv persoanelor cu funcţie de răspundere şi persoanelor publice, respectarea ordinii publice şi încetarea acțiunilor ilegale, iar, în caz de necesitate, pentru asigurarea respectării cerințelor legale să intervină prin aplicarea forţei fizice, mijloacelor speciale sau a armei de foc din dotare, în condițiile stabilite de lege.

Mult mai complexă este *Procedura standard de operare pentru reținere,* aprobată prin Ordinul șefului Inspectoratului General al Poliției nr.129 din 27.04.2020, scopul căreia constă în evidențierea cronologică a acțiunilor procesuale pe care le întreprind angajații poliției din momentul în care opresc și reţin de facto o persoană, o conduc la sediul poliției, o cercetează și, ulterior, în funcție de rezultatul investigațiilor o eliberează sau dispun reținerea acesteia de drept. Totodată, procedura stabilește și activitățile desfăşurate de către angajații Poliției în vederea asigurării drepturilor persoanelor cercetate sau reținute.

În sensul reglementărilor relatate, atât reținerea de facto, care este o acțiune procesual penală întreprinsă de un angajat al poliției, ce constă în privarea fizică de libertate a persoanei bănuite sau învinuite de săvârşirea unei infracțiuni, până la întocmirea procesului-verbal de reținere, perioadă ce nu poate depăși 3 ore, cât şi reținerea de drept care este o acțiune procesual penală realizată de către organul de urmărire penală care se manifestă prin întocmirea procesului-verbal de reținere ce presupune aflarea persoanei în custodia poliției și, implicit, restrângerea libertăților și a drepturilor acesteia în condițiile legii. Persoanei reținute trebuie să i se respecte toate drepturile sale procesuale și să beneficieze de un tratament care nu poate aduce atingere respectului de sine și demnității sale.

Concluzii

În încheiere, putem menționa că astăzi, aşteptările și solicitările societății față de poliție sunt în creştere. Toți doresc o poliție bine instruită, responsabilă, transparentă și profesionistă, dar acest lucru poate fi realizat, în primul rând, prin acele transformări și investiții în capacitățile și capabilitățile organizaționale și funcționale, nu în ultimul rând, legate de respectarea și protecția drepturilor omului.

Având un sistem eficient și profesionist de activitate, unde protecția drepturilor omului constituie principiul de bază, alături de acele reforme instituționale ce au loc în cadrul poliției se poate contribui la transformarea acesteia într-o instituție modernă cu angajați profesioniști.

La fel, profesionalismul angajaților poliției este vital în vederea protecției drepturilor omului cât și asigurării unui climat adecvat de ordine și securitate publică în societate. În acest sens, în ultima perioadă au fost realizate şi sunt realizate în continuare anumite activități şi procese dedicate, cum ar fi: implementarea prevederilor şi standardelor internaționale, elaborarea şi aplicarea codurilor de etică şi deontologie, determinarea şi stabilirea responsabilităților, dezvoltarea unei culturi polițienești relevante realităților sociale existente, instruirea şi pregătirea profesională, punerea în aplicare a procedurilor standard de operare.

Referinţe bibliografice

1. Manual de Instruire privind Integritatea Poliţiei, Publicat de DCAF (Centrul din Geneva pentru Controlul Democratic al Forţelor Armate), Geneva, 2015.

2. Human Rights and Law Enforcement a Trainer's Guide on Human Rights for the Police, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights Professional Training, series. 5/Add.2, United Nations, New York and Geneva, 2002.

3. Handbook on Police Accountability, Oversight and Integrity (Manual privind responsabilitatea, supravegherea şi integritatea poliţiei), Viena, Naţiunile Unite (ONUDC), 2011.

4. PASTOR, Sara. *Time for change in police culture,* Putting human rights at the centre of policing, Queens University, Belfast, 2014/2015.

5. MUNTEANU, A., RUSU, S., VACARCIUC, O. *Manualul funcţionarului public în domeniul drepturilor omulu*i; Oficiul Avocatului Poporului. – Ed. a 2-a rev. şi ad. – Chişinău: Arc, 2015 (Tipografia „Bons Offices"), 328 p.

6. BELECCIU, Şt., ANTOCI, A. *Protecţia juridică a drepturilor omului în activitatea Poliţiei*, suport de curs, Editura Cartea militară, Chişinău, 2019.

7. CREANGĂ, I., GURIN, C. *Drepturile şi libertăţile fundamentale*: Sistemul de garanţii, Chişinău, 2005.

8. BOTNARU, Gh., URSAN, Ig., BEJAN, O., ROMANCIUC, S. *Instruirea în domeniul drepturilor omului a colaboratorilor de Poliţie*, PNUD Moldova, 2008.

9. Declaraţia şi Programul de acţiune de la Viena din 12 iulie 1993, doc. ONU A/CONF.157/23, Organizaţia Naţiunilor Unite.

10. Manual pentru formatorii poliţiştilor „Formare pentru poliţişti din perspectiva drepturilor fundamentale", elaborat de Agenţia pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene, Oficiul pentru Publicaţii al Uniunii Europene, Luxemburg, 2018.

11. АБДУЛЛАЕВ, М. И. *Права человека и закон: Историко-теоретические аспекты.* Санкт-Петербург: Юридический Центр Пресс, 2004.

12. НЯГУ, А. *Гарантии прав человека: сущность, значение и классификация.* În: Закон и Жизнь, №8, 2012.

13. AKANDJI-KOMBE, J.-Fr. *Obligaţiunile pozitive în virtutea Convenţiei europene a Drepturilor Omului*, Ghid pentru punerea în aplicare a Convenţiei europene a Drepturilor Omului, Manuale privind drepturile omului nr. 7, 2006.

14. ERHAN, I. *Impactul documentelor de politici naţionale în domeniul ordinii şi securităţii publice asupra protecţiei drepturilor omului, caracteristici distinctive şi mecanisme de implementare*, Participarea la Conferinţa ştiinţifică naţională cu participare internaţională „Statul, securitatea şi drepturile omului în condiţiile societăţii informaţionale, materialele conferinţei ştiinţifico-practice internaţionale, Chişinău, 2020.

15. Legea nr. 320 din 27.12.2012 cu privire la activitatea poliţiei şi statutul poliţistului. Publicată în: Monitorul Oficial nr. 42-47 din 01.03.2013, art. 145.

16. Convenţia Europeană pentru apărarea drepturilor omului şi a libertăţilor fundamentale din 4 noiembrie 1950 (Roma), ratificată de Republica Moldova prin Hotărârea Parlamentului privind ratificarea Convenţiei pentru apărarea drepturilor omului şi a libertăţilor fundamentale, precum şi a unor protocoale adiţionale la această convenţie, nr. 1298-XIII din 24.07.1997. Publicată în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 54-55/502 din 21.08.1997.

17. PĂTULEA, V. *Proces echitabil. Jurisprudenţa comentată a Curţii Europene a Drepturilor Omului*. Bucureşti: I.R.D.O., 2007.

18. Constituţia Republicii Moldova din 29.07.1994. Republicată: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.78/140 din 29.03.2016.

19. Hotărârea Guvernului Nr. 629 din 08.08.2017 pentru aprobarea Codului de etică şi deontologie al funcţionarului public cu statut special din cadrul Ministerului Afacerilor Interne. Publicată în: Monitorul Oficial Nr. 289-300 din 11.08.2017, art. 729.

20. Recomandarea REC (2001)10 a Comitetului de miniştri către statele membre privind Codul European de etică al Poliţiei, adoptată de către Comitetul Miniştrilor la 19 septembrie 2001, în cadrul a celei de a 765 a reuniune a delegaţilor miniştrilor.

21. CREANGĂ, C., STAMATIN, Ş. *Ghidul deontologiei poliţieneşti*. Chişinău: Centrul Ed. Al Acad. „Ştefan cel Mare" a MAI, 2004.

22. Raport privind respectarea drepturilor şi libertăţilor

omului în Republica Moldova în anul 2020, Chişinău, 2021.

23. VIERU, V., BOTNARENCO, M. *Ghid succint "Drepturile omului în activitatea Poliției"*, Fundația „Soros Moldova", Chișinău, 2020.

24. BOURDIEU, P. *The Logic of Practice*, Stanford, Stanford University Press, 1990.

25. JONES, T. *Democratic police governance in comparative perspective in Policing*. An: International Journal of Police Strategies & Management, Vol. 36 (3), 2013.

26. Ordinul IGP nr. 118 din 23.06.2015 „Cu privire la aprobarea Instrucțiunii privind elaborarea și aplicarea procedurilor operaționale în cadrul Poliției."

27. ERHAN, I. *Analiza competențelor poliției prin prisma protecției drepturilor omului (Aspecte teoretice și practice)*. În: Integrare prin cercetare și inovare, Științe juridice și economice. Materialele conferinței științifice naționale cu participare internațională, 10-11 noiembrie 2020, Chișinău, CEP USM, 2020, pp. 219-225.